

KAJIAN LINGUISTIK BAHASA KEDAYAN: SATU TINJAUAN LITERATUR SISTEMATIK

ANGELIN LEE CHAI SIAH
Universiti Kebangsaan Malaysia
angelinlee97@gmail.com

NASRUN BIN ALIAS*
Universiti Kebangsaan Malaysia
nursan@ukm.edu.my

*Pengarang Perantara

ABSTRAK

Makalah ini membincangkan analisis tinjauan literatur sistematik ke atas kajian linguistik bahasa Kedayan di kawasan Sabah, Sarawak dan Labuan. Kajian ini bertujuan untuk mengenal pasti jenis-jenis kajian linguistik bahasa Kedayan yang telah dijalankan dan mengkaji perkembangan kajian linguistik bahasa Kedayan di Sabah, Sarawak dan Labuan. Pengkaji telah merujuk kepada model PRISMA untuk menjalankan analisis ini. Bahan-bahan ilmiah perlu melepasi empat tahap, iaitu tahap pengenalpastian (*identification*), penapisan (*screening*), kelayakan (*eligibility*) dan termasuk (*included*) sebelum boleh diklasifikasikan relevan dengan persoalan kajian. Pada peringkat pengenalpastian, terdapat 50 bahan ilmiah yang ditemui. Namun, hanya 6 artikel sahaja yang termasuk sebagai senarai bahan untuk dianalisis. Pengkaji juga telah memanfaatkan mnemonik PICO untuk membina persoalan kajian yang akan menjadi garis panduan pengkaji sepanjang menjalankan kajian ini. Dapatan kajian menunjukkan terdapat dua jenis kajian linguistik bahasa Kedayan sahaja yang pernah dilakukan, iaitu kajian fonologi dan sosiolinguistik. Kedua-dua bidang ini masing-masing mempunyai 3 kajian lepas sahaja. Perkembangan kajian linguistik bahasa Kedayan di Sabah, Sarawak dan Malaysia juga pada tahap yang kurang memuaskan. Kajian ini bermula sejak tahun 2014. Kemudian, kajian ini terhenti dan hanya mendapat perhatian semula pada tahun 2020. Oleh itu, penyelidikan bidang linguistik bahasa Kedayan perlu diperbanyak bagi mengkaji keunikan dan mengelakkan kepupusan bahasa Kedayan berlaku.

Kata kunci: Bahasa Kedayan; kajian linguistik; kepulauan Borneo; PRISMA; tinjauan literatur sistematik.

A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW ON THE KEDAYAN LANGUAGE LINGUISTIC RESEARCH

ABSTRACT

This paper discusses the analysis of systematic literature review on the linguistic study of Kedayan language in Sabah, Sarawak and Labuan. This study aims to identify the types of linguistic studies conducted on Kedayan language and examine the development of linguistic studies of Kedayan language in Sabah, Sarawak and Labuan. The researchers used the PRISMA model to perform this analysis. Scientific materials must pass four levels, namely the

level of identification, screening, eligibility and include. before they can be classified as relevant to the research question. At the identification stage, there were 50 scientific materials found. However, only 6 articles were included as a list of materials for analysis. The researcher has also utilized PICO mnemonics to construct research questions that will be the guidelines of the researcher throughout the study. The findings indicate that there are only two types of linguistic studies of Kedayan language that have been done, namely phonological and sociolinguistic studies. These two fields each have 3 past studies only. The development of Kedayan Language linguistic studies in Sabah, Sarawak and Malaysia is also at an unsatisfactory level. The study began in 2014. Later, this study stalled and only received attention again in 2020. Therefore, research in the field of Kedayan language linguistics needs to be expanded to study the uniqueness to prevent the extinction of Kedayan language.

Keywords: Kedayan language; linguistic research; Borneo island; PRISMA; systematic literature review.

PENGENALAN

Masyarakat Kedayan ialah salah sebuah kelompok masyarakat di Malaysia. Di Malaysia, masyarakat Kedayan tertumpu di kawasan Sabah, Sarawak dan Wilayah Persekutuan Labuan (W. P. Labuan). Hasil bacaan pengkaji mendapati bahawa terdapat pelbagai teori atau pendapat tentang asal usul masyarakat Kedayan. Teori pertama dikemukakan oleh Sharafuddin (1970) yang berpendapat bahawa masyarakat Kedayan berasal dari Tanah Jawa. Masyarakat Kedayan dikatakan ialah beberapa orang petani Jawa di Tanah Jawa. Mereka telah dibawa oleh Sultan Bolkuah (1485-1525) iaitu Sultan Brunei ke-5 ke Jerudong untuk bersawah padi dan bercucuk tanam. Keputusan baginda ini berpunca daripada pemandangan sawah padi dan pokok-pokok yang indah di Tanah Jawa. Maka, baginda telah membuat keputusan untuk membawa mereka balik ke Brunei untuk mencipta pemandangan yang sama. Selain bertani, petani Jawa ini juga telah membuka kedai-kedai runcit. Pendatang ini telah memperoleh gelaran 'Kadaian', iaitu pemilik kedai atau kadai dalam bahasa Brunei) dari penduduk tempatan. (Sharafuddin, 1970 seperti yang dipetik daripada Ros Aiza & Abd Hakim Mohad, 2017).

Amde Sidik (2007) pula telah melontarkan dua pandangan yang berbeza mengenai asal usul masyarakat Kedayan. Amde Sidik (2007) menyatakan bahawa wujud kemungkinan etnik Kedayan berasal dari Banjarmasin atau Kutai Kartanegara. Hal ini dikatakan demikian kerana hubungan perdagangan yang erat antara orang Brunei dengan orang Banjar dan orang Kutai. Pedagang akan menetap bagi tempoh masa yang lama di pelabuhan. Pertukaran dan pembelajaran bahasa, budaya dan adat resam antara pedagang akan berlaku. Bukti yang dikemukakan oleh Amde Sidik untuk menyokong pandangan ini ialah persamaan dalam bahasa Kedayan dan Banjar. Bukan itu sahaja, wujud persamaan dalam aspek keagamaan dan tradisi antara masyarakat Kedayan, Banjar dan Kutai.

Masyarakat Kedayan di Malaysia (kawasan Borneo) wujud hasil penghijrahan orang Kedayan di Brunei ke kawasan Borneo, iaitu Sabah, Sarawak dan Labuan pada akhir abad ke-17 dan awal ke-18 (Amde Sidik, 2007 seperti yang dipetik daripada Ros Aiza & Abd Hakim Mohad, 2017). Di Sarawak, penempatan masyarakat Kedayan tertumpu di daerah Lawas, Limbang, Miri dan Bintulu (Dato Othman Yatim & Md Maulana Magiman, 2013). Di Sabah pula, masyarakat Kedayan ditemui di Sipitang dan Papar manakala masyarakat Kedayan di

Pulau Labuan menetap di Kampung Sungai Miri, Kampung Sungai Labu dan Kampung Tanjung Aru.

Pada tahun 2013, bekas presiden Persatuan Kadayan Sabah, Encik Haji Osman menyatakan bahawa terdapat lebih kurang 30,000 penutur bahasa Kedayan di Sabah, 30,000 penutur di Sarawak dan 15,000 penutur di Labuan (Soderberg, C.D., 2014). Rajah 1 di bawah menunjukkan taburan penduduk Kedayan di kawasan Sabah, Sarawak dan Labuan. Taburan ini hanya memfokuskan kepada kawasan Kepulauan Borneo di Malaysia sahaja.

RAJAH 1. Taburan Penduduk Kedayan di kawasan Kepulauan Borneo, Malaysia

Sumber: Google Maps

Masyarakat Kedayan mempunyai bahasa atau dialek yang tersendiri. Bahasa Kedayan digunakan oleh masyarakatnya untuk berkomunikasi dan berinteraksi antara satu sama lain. Menurut Asmah Haji Omar (2008), dialek Kedayan adalah dialek yang tersendiri dan bukan subdialek dari dialek Brunei. Hal ini dikatakan demikian kerana, pusat penyebaran dialek Brunei terletak di Brunei Darussalam, manakala dialek Kedayan tersebar di kawasan Sabah sahaja. Kini, pihak kerajaan telah mengkategorikan masyarakat Kedayan di bawah kategori lain-lain. Oleh itu, tiada data bancian yang merekodkan bilangan masyarakat Kedayan yang terdapat di kawasan Sabah, Sarawak dan Labuan.

Bidang linguistik merupakan kajian saintifik terhadap bahasa. Pengkajian ilmu linguistik telah direkodkan sejak zaman Yunani lagi. Pengkaji-pengkaji zaman Yunani memfokuskan kajian mereka terhadap proses pembentukan kata. Linguistik boleh dibahagikan kepada dua jenis, iaitu bidang linguistik tulen dan linguistik terapan. Linguistik tulen merangkumi bidang fonetik, fonologi, morfologi, sintaksis dan semantik. Linguistik terapan pula meliputi bidang sosiolinguistik, psikolinguistik, wacana dan pragmatik.

PERMASALAHAN KAJIAN

Walaupun banyak kajian telah dijalankan bagi masyarakat Kedayan, seperti Maxwell (1984), Awang Muhammad Jambol (1995), Siti Faahirah Binti Haji Rozaimie & Deterding (2019), Ernie Zahdina Haji Md Seruddin (2019) dan Mohamad Maulana Magiman et al. (2021). Namun, sebahagian besar kajian linguistik bahasa Kedayan tertumpu di Brunei dan sebahagian besar lagi memfokuskan kepada kajian adat resam dan aspek keagamaan. Bilangan kajian linguistik bahasa Kedayan di Malaysia masih tidak memadai. Kajian linguistik bahasa Kedayan

di Malaysia juga tidak menyeluruh kerana tidak merangkumi semua cabang linguistik. Oleh itu, tinjauan literatur sistematik ini perlu dijalankan untuk menganalisis dan merumuskan kajian lepas cabang linguistik bahasa Kedayan. Tinjauan literatur sistematik bagi bahasa Kedayan juga masih belum dilaksanakan oleh mana-mana pengkaji. Tinjauan literatur sistematik bukan sahaja dapat menganalisis bukti dan data dalam sesuatu topik. Tinjauan literatur sistematik juga dapat mengenal pasti kelompongan kajian lepas dan mengemukakan cadangan kajian masa hadapan.

OBJEKTIF KAJIAN

Objektif kajian ini adalah untuk mengumpul, mengenal pasti dan menganalisis jenis-jenis kajian cabang linguistik bagi dialek Kedayan. Walau bagaimanapun, pengkaji telah menghadkan kajian ini kepada kawasan Sabah, Sarawak dan W.P. Labuan sahaja. Limitasi kajian ini ditetapkan atas rasional kurangnya kajian linguistik tentang bahasa Kedayan di kawasan Sabah, Sarawak dan W.P. Labuan. Menurut Nabilah Syazwani Norasman & Remmy Gedat (2020, pp. 30), hasil daripada bacaan kajian lepas, beliau mendapati masih banyak kawasan masyarakat Kedayan yang belum diterokai seperti di Sarawak. Hasil pengenalanpastian dan penyaringan pengkaji bagi tinjauan literatur ini juga menunjukkan statistik kajian lepas tentang bahasa Kedayan lebih berfokuskan kepada kawasan Brunei. Oleh itu, pengkaji ingin mengenal pasti jumlah sebenar kajian linguistik terdahulu tentang bahasa atau dialek Kedayan yang dijalankan di Sabah, Sarawak dan W.P. Labuan.

Berdasarkan mnemonik PICO, pengkaji telah membina dua persoalan kajian, iaitu (1) apakah jenis bidang kajian linguistik terdahulu tentang bahasa Kedayan di Sabah, Sarawak dan Labuan; dan (2) apakah perkembangan kajian linguistik tentang bahasa Kedayan di Sabah, Sarawak dan Labuan. Kedua-dua persoalan kajian ini akan menjadi garis panduan kepada pengkaji sepanjang tinjauan literatur ini dijalankan. Kewujudan garis panduan ini akan mengelakkan pengkaji terpesong dari objektif kajian ini.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini mengaplikasikan kaedah tinjauan literatur sistematik. Tinjauan literatur sistematik ini telah dijalankan berpandukan *Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses* (PRISMA). Berdasarkan garis panduan PRISMA, pengkaji perlu menetapkan persoalan kajian yang sesuai bagi tinjauan literatur ini sebelum memulakan proses pencarian artikel yang bersesuaian. Dua persoalan kajian telah dibina sebagai garis panduan pengkaji sepanjang menjalankan kajian ini. Persoalan kajian ini dibina berasaskan mnemonik PICO. Dalam mnemonik PICO, P merujuk kepada populasi (*population*), I merujuk kepada minat atau skop (*interest*) dan Co pula merujuk kepada konteks (*Context*) (Lockwood, C. et al., 2015). Proses pencarian artikel akan melibatkan 3 peringkat penyaringan artikel, iaitu (1) pengenalanpastian, (2) penapisan, dan (3) kelayakan bagi memastikan artikel yang telah dikenal pasti berhubung kait dengan kajian. 3 peringkat yang diterapkan dalam proses penyaringan artikel juga dapat memastikan objektif kajian tercapai dan persoalan kajian terjawab.

Pengenalanpastian

Proses ini merupakan peringkat pertama dalam mencari dan menyaring bahan kajian lepas yang sesuai. Sebelum memulakan pencarian, pengkaji telah mengenalpasti kata kunci kajian berdasarkan persoalan kajian yang telah dibina. Kemudian, pengkaji akan mempelbagaikan kata kunci kajian dari segi ejaan, sinonim, bahasa dan penggunaan istilah berkaitan. Misalnya,

pengkaji akan menggunakan kata kunci “kedayan” dan “kadayan” semasa mencari artikel. Hal ini dikatakan demikian kerana aspek kepenggunaan dan lidah penutur telah mempengaruhi ejaan perkataan “kadayan”. Namun, kedua-dua istilah tersebut masih merujuk kepada kelompok masyarakat yang sama. Pengkaji telah memilih pangkalan data Scopus, Google Scholar dan Academia. Pengkaji memilih Google Scholar dan Academia kerana variasi kajian dialek Melayu dalam bahasa Melayu boleh diakses di kedua-dua pangkalan data ini. Hasil pencarian pengkaji mendapati bahawa terdapat sebanyak 49 bahan ilmiah yang relevan dengan kata kunci yang telah digunakan.

Selain pencarian bahan ilmiah melalui pangkalan data, rujukan kajian lepas juga dimanfaatkan. Pengkaji telah membaca senarai rujukan bagi kajian-kajian lepas dan menemui artikel yang dapat menjawab persoalan kajian ini. Kaedah ini digunakan untuk memastikan kesemua bahan ilmiah bahasa Kedayan dapat dimasukkan dalam analisis tinjauan sistematik ini. Melalui kaedah ini, pengkaji telah menjumpai 1 artikel yang tidak muncul dalam carian pangkalan data selepas pengkaji memasukkan kata kunci. Hal ini menunjukkan signifikan penggunaan kaedah ini. Jadual 1 di bawah menunjukkan kata kunci yang telah digunakan semasa peringkat pencarian dan pengenalpastian bahan ilmiah yang berkaitan.

JADUAL 1. Penggunaan Kata Kunci

Pangkalan data	Kata kunci	Jumlah
Scopus	Title-Abs-Key (("kadayan" OR "kedayan") AND ("sabah" OR "sarawak" OR "labuan") AND ("language*" OR "linguistic*" OR "dialect*"))	5
Google Scholar	allintitle: ("kadayan" OR "kadayan") ("masyarakat" OR "bahasa" OR "language" OR dialek" OR "linguistik" OR "linguistik" OR "dialect" OR "fonem" OR "fonetik" OR "fonologi" OR "pragmatik" OR "semantik" OR "sabah" OR "sarawak" OR "labuan" OR "dialek")	41
Academia	"bahasa kedayan"	3
Rujukan kajian lepas	Tidak berkaitan	1

Penapisan

Sejumlah 49 bahan ilmiah yang telah dipilih secara automatik oleh pangkalan data manakala 1 bahan ilmiah diperoleh melalui rujukan kajian lepas. 50 bahan ilmiah ini akan ditapis menggunakan kriteria penerimaan yang telah ditetapkan oleh pengkaji. Daripada 50 bahan ilmiah tersebut, pengkaji akan menyingkirkan 2 bahan ilmiah yang berstatus pendua. Sebanyak 48 rekod kajian akan ditapis pada peringkat ini. Tiga kriteria utama yang ditetapkan oleh pengkaji ialah tempoh penerbitan, jenis penerbitan dan bahasa. Ketiga-tiga kriteria ini merupakan antara kriteria yang disenaraikan oleh Fink (2005, pp. 55-56). Penetapan kriteria amat signifikan untuk memperoleh bahan ilmiah yang lebih relevan. Okoli (2015) telah menyatakan kepentingan membuat penapisan, iaitu membolehkan pengkaji mengumpul data secara seragam melalui penetapan kriteria penerimaan yang selaras dengan persoalan kajian. Bagi kriteria tempoh penerbitan, pengkaji memilih untuk tidak menetapkan limitasi tempoh. Hal ini dikatakan demikian kerana selaras dengan persoalan kajian kedua pengkaji, pengkaji ingin membincangkan perkembangan kajian linguistik bagi dialek Kedayan di Sabah, Sarawak dan Labuan.

Dari segi jenis penerbitan pula, pengkaji akan menggunakan artikel jurnal dan tesis. Tesis telah dimasukkan sebagai bahan ilmiah yang relevan kerana pengkaji ingin menyatakan perkembangan kajian linguistik bagi bahasa Kedayan. Pemilihan tesis sebagai salah satu jenis bahan ilmiah kajian yang relevan akan membolehkan pengkaji mengenal pasti tahun terawal

pengkaji lain mula mengkaji bahasa Kedayan. Dari aspek bahasa, pengkaji telah menggunakan bahan ilmiah dalam bahasa Melayu dan Inggeris. Walaupun bilangan bahan ilmiah bahasa Inggeris mengenai kajian linguistik bahasa Kedayan di Sabah, Sarawak dan Labuan sangat terhad. Namun, bahan ilmiah bahasa Inggeris masih digunakan.

Dengan berpandukan kriteria penerimaan dan penolakan yang ditetapkan, sebanyak 37 rekod kajian literatur telah disingkirkan. Penolakan rekod kajian literatur tersebut atas faktor tidak menepati kriteria penerimaan. Sebahagian besar artikel yang telah disingkirkan merupakan buku, prosiding persidangan, bab dalam buku atau bahan yang belum diterbitkan. Penyisihan bahan ini kerana bahan ilmiah ini bukan kajian empirikal. Artikel jurnal pula merupakan kajian empirikal yang dihasilkan melalui penyelidikan dan garis panduan yang ditetapkan. Hasilnya, hanya terdapat 11 rekod kajian sahaja yang akan melalui proses penilaian kelayakan.

JADUAL 2. Kriteria Penerimaan dan Penolakan

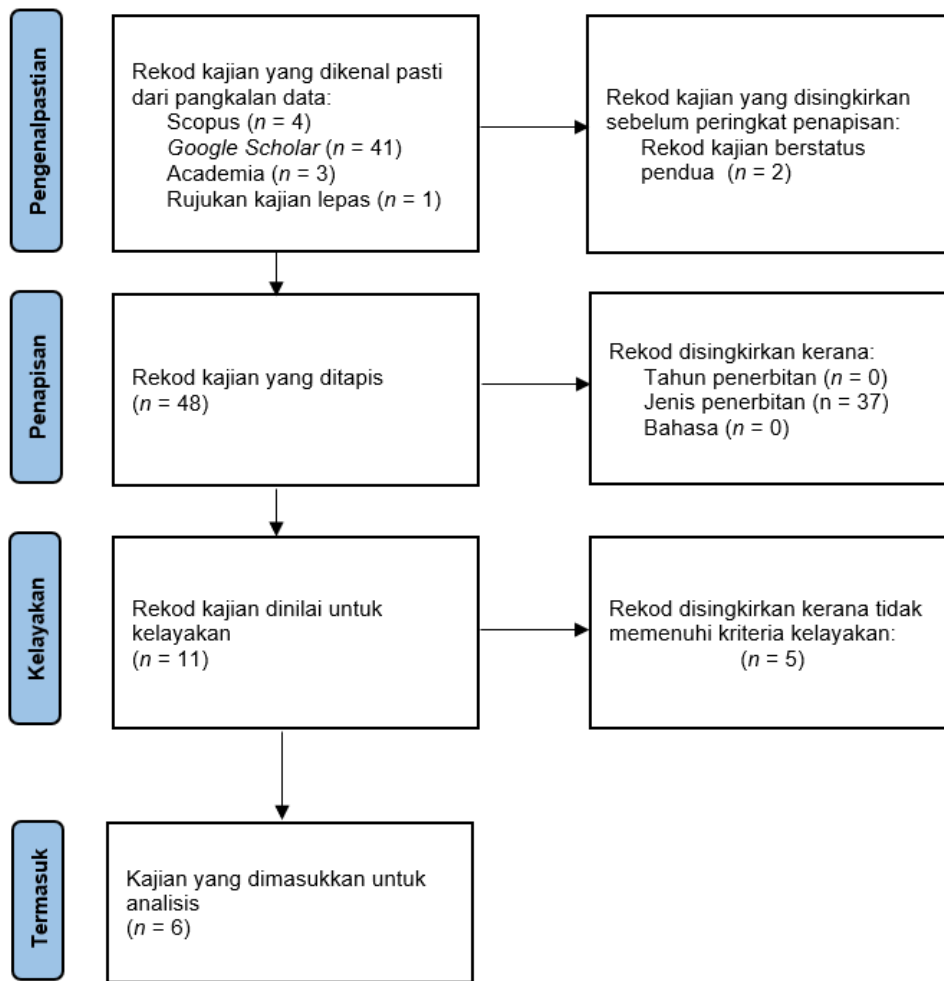
Kriteria	Kriteria Penerimaan	Kriteria Penolakan
Tempoh Penerbitan	Mana-mana tahun	-
Jenis Penerbitan	Artikel dan tesis	Buku, persidangan, bab dalam buku, latihan ilmiah
Bahasa	Bahasa Melayu dan bahasa Inggeris	Selain bahasa Melayu dan Inggeris

Kelayakan

Pada peringkat ini, pengkaji akan membaca 11 artikel dan tesis yang telah ditapis. Proses kelayakan ini dilaksanakan melalui pembacaan tajuk dan abstrak bagi baki bahan ilmiah. Langkah ini amat penting untuk memastikan rekod kajian yang melepasi peringkat pengenalanpastian dan penapisan sesuai dengan kajian. Tambahan pula, bacaan tajuk dan abstrak bagi bahan ilmiah tersebut juga akan memastikan kesemua bahan ilmiah tersebut menepati kriteria kajian dan boleh menjawab persoalan kajian ini. Sebanyak 5 rekod kajian literatur telah dikecualikan kerana skop kajian bukan di bawah bidang linguistik.

Termasuk

Baki bahan ilmiah yang akan digunakan dalam kajian ini ialah 6 bahan sahaja. Rajah 2 menunjukkan bahawa hanya 6 bahan ilmiah sahaja yang melepasi kesemua proses model PRISMA. Enam bahan ini termasuk dalam kajian bidang linguistik dan dapat menjawab kedua-dua persoalan kajian yang telah dilontarkan oleh pengkaji.

RAJAH 2. Carta Alir Proses Pemilihan Bahan Ilmiah

Sumber: Diadaptasi daripada Model PRISMA

Pengekstrakan dan sintesis data

Keenam-enam bahan ilmiah yang dipilih akan diekstrak. Jadual 3 menunjukkan rumusan bahan ilmiah yang dipilih. Berdasarkan penjadualan tersebut, pengkaji akan mengklasifikasikan bahan-bahan tersebut mengikut tema atau bidang kajian linguistik yang sesuai. Dalam kajian ini, pengkaji telah menetapkan tema berdasarkan jenis bidang kajian linguistik bahan-bahan tersebut seperti yang ditandakan dalam Jadual 3.

JADUAL 3. Rumusan dapatan kajian

Penulis	Reka bentuk kajian	Kawasan Kajian	Fonologi	Sosiolinguistik
Dilah Tuah, et al. (2020)	Kuantitatif	Sarawak		/
Dilah Tuah, et al. (2021)	Kualitatif & kuantitatif	Sarawak		/
Dilah Tuah, et al. (2021)	Kualitatif & kuantitatif	Sarawak		/
Soderberg, C.D. (2014)	Kualitatif	Sabah	/	

Nabilah & Remmy (2020)	Kualitatif	Sarawak	/
Nabilah (2021)	Kualitatif	Sarawak	/

HASIL KAJIAN

Setelah menganalisis keenam-enam kajian literatur tersebut, pengkaji telah mengenal pasti dua tema utama yang relevan bagi kajian literatur tersebut. Tema-tema ini akan membantu pengkaji menjawab persoalan kajian yang telah ditetapkan. Tema ini juga ditetapkan dengan berpandukan persoalan kajian yang pertama, iaitu apakah jenis bidang kajian linguistik terdahulu tentang bahasa Kedayan di Sabah, Sarawak dan Labuan? Tema yang ditetapkan hasil analisis kajian literatur tersebut ialah kajian fonologi bahasa Kedayan dan kajian sosiolinguistik bahasa Kedayan.

Kajian fonologi bahasa kedayan

Terdapat sebanyak 3 kajian literatur yang tergolong di bawah tema ini. Nabilah & Remmy (2020) melaksanakan kajian untuk memperkenalkan sistem vokal bahasa Kedayan varian Sibuti., Sarawak. Mereka menyatakan bahawa terdapat 3 fonem vokal dalam bahasa Kedayan varian Sibuti, iaitu fonem vokal /i, a, u/. Mereka mendapati berbanding ketiga-tiga fonem /a, i u/ mempunyai beban tugas yang penuh. Hal ini dikatakan demikian kerana ketiga-tiga fonem tersebut boleh hadir di awal kata, antara konsonan dan akhir kata. Penemuan ini adalah selari dengan penemuan fonem vokal bahasa Kedayan varian Sibuti oleh Nabilah (2021). Dalam penemuan mereka, didapati bahawa bilangan fonem vokal bahasa Kedayan varian Sibuti dengan bahasa Kedayan di Brunei bahasa Kedayan di Sabah adalah berbeza. Hasil kajian Nabilah & Remmy (2020) ini adalah selaras dengan hasil kajian Soderberg, C.D. (2014). Soderberg, C.D. (2014) mendapati bahawa wujudnya 3 fonem vokal /i, a, u/ dalam bahasa Kedayan. Dalam kajian beliau, Soderberg, C.D. (2014) telah menggunakan teks *North Wind and the Sun* yang dibaca oleh seorang responden yang lahir di Sipitang, Sabah. Kajian Nabilah & Remmy (2020) juga telah menemui kehadiran 6 alofon dalam bahasa Kedayan varian Sibuti, iaitu alofon [i, ĩ, a, â, u, ũ].

Di samping itu, hasil kajian Nabilah & Remmy (2020) telah mengenal pasti dua diftong menurun [aw] dan [aj] dalam bahasa Kedayan varian Sibuti. Diftong [oj] tidak ditemui dalam kajian mereka kerana bilangan fonem vokal yang ditemui oleh mereka hanya 3 sahaja dan fonem vokal [o] bukan salah satu daripadanya. Rangkap vokal dalam bahasa Kedayan varian Sibuti terdiri daripada 6, iaitu /ia, iu, ai, au, ui, ua/ (Nabilah & Remmy 2020; Nabilah 2021). Jika diperhatikan, keenam-enam rangkap vokal ini terdiri daripada dua vokal sahaja, iaitu bunyi vokal /a/ dan /u/. Penemuan ini adalah relevan dan selaras dengan bilangan fonem vokal yang telah mereka temui. Keenam-enam rangkap vokal ini hadir di kedudukan yang berbeza. Misalnya, rangkap vokal /ai/ dan /ui/ hanya hadir pada lingkungan tengah dan akhir kata sahaja. Rangkap vokal /au/ dan /ui/ pula hadir di lingkungan tengah kata manakala hanya satu rangkap vokal bahasa kedayan varian Sibuti yang hadir di semua lingkungan kata, iaitu rangkap vokal /au/. Melalui hasil penemuan ini, Nabilah & Remmy (2020) telah menyatakan rasional kewujudan bilangan rangkap vokal yang banyak bagi bahasa Kedayan. Bahasa Kedayan mempunyai lebih banyak rangkap vokal kerana ketiadaan konsonan /r/. Apabila pengguguran konsonan /r/ terutamanya di lingkungan tengah kata berlaku, maka dua vokal yang sepatutnya terpisah akan digabungkan membentuk rangkap vokal.

Satu hasil penemuan yang signifikan dalam kajian Nabilah & Remmy (2020) ialah kepanjangan bunyi dalam bahasa Kedayan varian Sibuti tidak dikategorikan sebagai fonem.

Mereka telah menyatakan hasil penemuan ini atas dasar fonem boleh membezakan makna. Kepanjangan vokal itu sendiri pula tidak membezakan sebarang makna. Kewujudan kepanjangan vokal ini merupakan hasil fenomena pengguguran fonem konsonan /r/. Maka, dapat dirumuskan bahawa terdapat dua kesan pengguguran fonem konsonan /r/ dalam bahasa Kedayan varian Sibuti, iaitu menghasilkan rangkap vokal dan kewujudan pemanjangan vokal. Soderberg, C.D. (2014) juga mendapati bahawa proses pemanjangan vokal berlaku dalam bahasa Kedayan apabila fonem /r/ digugurkan. Vokal yang mengalami proses pemanjangan ialah vokal yang hadir di posisi sebelum fonem /r/. Contohnya, seribu akan direalisasikan sebagai [sai:bu].

Kajian sosiolinguistik bahasa kedayan

Pengkaji telah mengenal pasti 3 artikel yang tergolong di bawah tema ini, iaitu Dilah Tuah et al. (2020, 2021, 2021). Dilah Tuah et al. (2020) mendapati bahawa fenomena pengekal dan peralihan bahasa dalam kalangan generasi muda Kedayan di Bekenu, Sarawak berlaku. Namun, fenomena ini hanya berlaku dalam beberapa domain tertentu sahaja. Penggunaan bahasa Kedayan masih menjadi pilihan utama generasi muda dalam domain kekeluargaan. Buktinya, sebanyak 70% responden yang berinteraksi dengan ahli keluarga di rumah menggunakan bahasa Kedayan. Dapatan ini adalah selaras dengan dapatan kajian Dilah Tuah et al. (2021) yang menunjukkan bahasa Kedayan ialah bahasa utama (78.89%) digunakan dalam domain kekeluargaan bagi tiga generasi umur.

Bagi domain keagamaan, bahasa Kedayan masih menjadi pilihan utama masyarakat Kedayan di Bekenu, tetapi Dilah Tuah et al. (2020, 2021) mendapati bahawa wujud penggunaan bahasa campur Kedayan-dialek Melayu Sarawak dalam kalangan masyarakat Kedayan apabila mereka menghadiri aktiviti keagamaan. Misalnya, ceramah dan kuliah agama. Pada upacara 'makan tahun' juga, penggunaan bahasa campur seperti bahasa Kedayan-bahasa Melayu juga dipilih. Hal ini dikatakan demikian kerana, terdapat tetamu kehormat seperti pemimpin, orang kenamaan, pegawai kerajaan dan orang ramai yang menghadiri pesta ini (Dilah Tuah et al., 2021). Maka, fenomena penggunaan bahasa campur timbul bagi membolehkan tetamu yang bukan terdiri daripada masyarakat Kedayan mampu memahami pesta tersebut. Bahasa Kedayan digunakan secara meluas semasa generasi pertama dan kedua sedang melakukan persiapan untuk upacara 'makan tahun'.

Dapatan kajian Dilah Tuah et al. (2020, 2021) mendapati bahawa bahasa Kedayan bukan pilihan bahasa yang utama dalam domain persahabatan. Generasi muda cenderung menggunakan bahasa campur seperti bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak apabila berkomunikasi dengan rakan mereka. Informan yang terdiri daripada generasi muda memilih bahasa campur untuk berinteraksi dengan sahabat mereka kerana sahabat mereka tidak semestinya terdiri daripada kaum Kedayan sahaja (Dilah Tuah et al. 2021). Oleh itu, informan akan menggunakan bahasa campur untuk memastikan komunikasi yang berkesan berlangsung. Informan yang mudah hanya menggunakan bahasa Kedayan apabila mereka berkomunikasi dengan rakan berketurunan Kedayan yang tinggal di kampung yang sama (Dilah Tuah et al.). Informan yang terdiri daripada generasi tua pula menggunakan bahasa Kedayan secara meluas apabila berinteraksi dengan sahabat mereka.

Selain tiga domain di atas, Dilah Tuah et al. (2020, 2021, 2021) juga telah mengaplikasikan domain pendidikan berdasarkan domain pemilihan bahasa Fishman (1972). Domain pendidikan bagi ketiga-tiga kajian merujuk kepada penggunaan bahasa di dalam bilik darjah, antara murid dan antara murid dengan guru. Dapatan kajian yang sama didapati dalam ketiga-tiga kajian, iaitu bahasa Kedayan bukan pilihan bahasa utama dalam domain pendidikan. Informan di Bekenu, Sarawak menggunakan bahasa Melayu sebagai bahasa utama

dan bahasa campur di sekolah. Hal ini dikatakan demikian kerana bahasa Melayu merupakan bahasa kebangsaan di Malaysia. Bahasa Melayu juga merupakan bahasa pengantar utama dalam sistem pendidikan kebangsaan (Sa'adiah 2014).

Dengan berpandukan kerangka vitaliti dan keterancaman bahasa UNESCO (2011), Dilah Tuah et al. (2020, 2021, 2021) merumuskan bahawa bahasa Kedayan masih berada pada tahap yang selamat, iaitu bahasa tersebut masih digunakan oleh semua generasi (Lihat juga Rahilah et al. 2016). Penurunan bahasa Kedayan antara generasi ke generasi juga tidak mengalami sebarang gangguan.

Perkembangan kajian linguistik bahasa kedayan

Dapatan kajian ini menunjukkan pola kajian linguistik bahasa Kedayan di Malaysia tertumpu kepada kajian fonologi dan sosiolinguistik sahaja. Kajian bahasa Kedayan di Malaysia bermula pada tahun 2014. Bahasa Kedayan di Malaysia mula mendapat perhatian sejak tahun 2020 kerana banyak kajian mula dilakukan. Tidak dapat dinafikan wujud kemungkinan bahawa terdapat kajian-kajian bahasa Kedayan yang telah dilakukan tetapi tidak dikenal pasti terutamanya apabila kata kunci digunakan dalam carian pangkalan data. Namun, bilangan kajian bahasa Kedayan masih berada pada tahap yang rendah. Skop kajian bahasa Kedayan di Sabah, Sarawak dan Labuan juga tidak meluas. Hal ini menunjukkan persoalan tentang bahasa Kedayan masih belum diterokai. Kajian Dilah Tuah et al. (2020, 2021, 2021) mendapati bahawa bahasa Kedayan masih berada pada tahap yang selamat. Jika bahasa Kedayan tidak dikaji secara meluas, kedudukan bahasa Kedayan mungkin akan tergugat. Keaslian bahasa Kedayan itu sendiri juga akan tergugat hasil daripada pengaruh bahasa atau dialek lain dan penggunaan bahasa campur.

PERBINCANGAN

Berdasarkan analisis tinjauan literatur, kajian cabang linguistik yang perlu dijalankan di Malaysia ialah fonologi dan sosiolinguistik. Dapatan kajian mendapati bahawa kajian fonologi dan sosiolinguistik ini juga hanya dijalankan di Sabah dan Sarawak. Setakat ini, masih belum ada sebarang kajian bahasa Kedayan di Labuan yang direkodkan atau dijumpai. Penemuan kajian Soderberg, C.D. (2014), Nabilah (2021) dan Nabilah & Remmy (2020) dalam fonologi bahasa Kedayan juga telah membuktikan bahawa wujudnya perbezaan dapatan dengan buku yang diterbitkan oleh Asmah Haji Omar. Merujuk kepada dapatan Asmah Haji Omar (2008) dalam bukunya *Susur Galur Bahasa Melayu*, terdapat 6 fonem vokal dalam bahasa Melayu.

Bukan itu sahaja, ketiga-tiga kajian fonologi bahasa Kedayan ini juga telah menemui dapatan yang signifikan dalam fonologi dialek Kedayan, iaitu mengenai status kepanjangan vokal. Terdapat pendapat seperti Awang Muhammad Jambol (1995) dan Normala Othman (2016) yang menyatakan bahasa kepanjangan vokal itu berstatus fonem. Kajian Soderberg, C.D. (2014), Nabilah & Remmy (2020) dan Nabilah (2021) menunjukkan penemuan baharu seperti pemanjangan vokal tidak dikategorikan sebagai fonem. Kajian Soderberg, C.D. (2014) dan Nabilah & Remmy (2020) juga menemui faktor proses pemanjangan vokal berlaku dalam bahasa Kedayan. Proses pemanjangan vokal didapati berlaku akibat daripada pengguguran fonem konsonan /r/ dalam dialek Kedayan. Perbezaan yang wujud antara dapatan ini telah menonjolkan peri pentingnya pelaksanaan kajian bahasa dalam bidang fonologi.

Hasil pemerhatian dan bacaan pengkaji mendapati bahawa metodologi kajian Soderberg (2014) agak terbatas. Kajian Soderberg (2014) dijalankan dengan menggunakan teks *North Wind and the Sun*. Daftar kata yang dikaji dalam kajian ini amat terhad kerana keseluruhan teks ini hanya mengandungi 6 ayat sahaja. Jumlah kata yang terhad dalam teks tersebut

menyebabkan kajian itu tidak merepresentasikan keseluruhan ciri fonologi bahasa Kedayan. Kesannya, kajian tersebut tidak boleh menjelaskan kesemua ciri-ciri fonologi bahasa Kedayan.

Kajian sosiolinguistik di Malaysia mula mendapat perhatian pada tahun 2020. Namun, kajian ini hanya tertumpu di kawasan Bekenu, Sarawak sahaja. Tiada kajian sosiolinguistik yang dijalankan di kawasan-kawasan penempatan masyarakat Kedayan yang lain seperti di Limbang, Lawas, Sipitang, atau Labuan. Secara keseluruhannya, kajian linguistik bahasa Kedayan mula mendapat perhatian sejak tahun 2014. Memang tidak dapat dinafikan, terdapat bahan ilmiah seperti buku atau latihan ilmiah (1996) yang tidak diterbitkan mengenai bahasa Kedayan boleh dijumpai. Namun, pengkaji tidak menggunakan bahan-bahan ini kerana kajian tersebut bukan kajian empirikal. Artikel jurnal pula merupakan satu kajian empirikal yang memperoleh hasil dapatan kajian yang jitu menerusi proses penyelidikan (Siti Azira Jose et al. 2021). Oleh itu, pengkaji telah menandakan titik permulaan kajian linguistik bahasa Kedayan pada tahun 2014 dan bukannya tahun 1996.

Perkembangan kajian linguistik bahasa Kedayan menunjukkan pola yang amat membimbangkan. Hal ini dikatakan demikian kerana selepas kajian Soderberg, C.D pada tahun 2014, tiada kajian linguistik bahasa Kedayan yang lain dilakukan. Kajian linguistik bahasa Kedayan hanya mendapat perhatian pada tahun 2020.

KESIMPULAN

Kesimpulannya, terdapat bilangan kajian linguistik yang terhad bagi bahasa Kedayan di Sabah, Sarawak dan Labuan, iaitu 6 sahaja. Pengkaji telah mengkategorikan 6 kajian ini kepada dua tema utama. Dua kajian linguistik bahasa Kedayan yang utama memfokuskan kepada bidang fonologi dan sosiolinguistik. Kedua-dua kajian ini amat penting dalam mengkaji perkembangan kajian linguistik bahasa Kedayan. Bahasa merupakan satu instrumen yang penting bukan sahaja untuk berinteraksi malahan juga untuk memahami budaya sesebuah etnik atau penuturnya. Misalnya, terdapat simbol-simbol tersendiri yang digunakan oleh masyarakat Kedayan dalam upacara keagamaan. Upacara makan tahun yang disambut oleh masyarakat Kedayan juga mempunyai simbol yang tersendiri. Oleh itu, amat penting untuk kajian linguistik dijalankan bagi memahami budaya sesebuah etnik.

Di samping itu, kajian linguistik juga sangat mustahak kerana mampu menyumbang kepada rekod bagi bahasa atau sesebuah dialek. Menurut Misieng, J. (2012, p 3), kegunaan analisis fonemik juga merangkumi aspek pembentukan sistem tulisan bagi bahasa yang tidak memiliki bentuk tulisan yang seragam. Buktinya, kekerapan analisis fonemik dialek Kedayan di Brunei telah membolehkan kamus Kedayan-Melayu diterbitkan oleh pihak Dewan Bahasa dan Pustaka Brunei. Kamus ini telah merekodkan kosa kata dalam dialek Kedayan. Hal ini memudahkan ahli sarjana atau generasi muda untuk merujuk kamus ini.

Dapatan kajian ini boleh menyumbang kepada kajian bahasa Kedayan di Sabah, Sarawak dan Labuan. Kajian ini akan mewujudkan kesedaran tentang pentingnya kajian-kajian linguistik terhadap bahasa Kedayan. Sesetengah kumpulan masyarakat tidak menyedari bahawa bahasa ibunda mereka semakin terancam. Mereka hanya menyedari isu ini apabila fenomena peralihan bahasa tersebut menjadi semakin gawat (Dixon et al. 1991, p 230 seperti yang dipetik daripada Renddan, B et al. 2023 dan Nasrun et al. 2017). Langkah-langkah yang proaktif perlu dijalankan untuk mengkaji dan merekodkan keunikan dan sifat bahasa Kedayan. Kajian ini juga akan mempamerkan fenomena peralihan bahasa yang berlaku dalam bahasa Kedayan. Walaupun dikatakan bahasa Kedayan masih berada pada tahap yang selamat. Namun, tidak dapat dinafikan tentang peri pentingnya usaha-usaha yang perlu dilaksanakan untuk melindungi bahasa Kedayan. Dengan adanya lebih banyak kajian linguistik bahasa Kedayan, ahli sarjana dapat mewujudkan kesedaran semua pihak mengenai status bahasa

Kedayan.

Pengkaji juga telah berjaya menjawab kedua-dua persoalan kajian yang telah ditetapkan sebagai garis panduan dalam melaksanakan tinjauan literatur sistematik ini. Pada pandangan pengkaji, kajian linguistik bahasa Kedayan masih berada pada tahap yang amat merisaukan dan tidak memuaskan. Hal ini dikatakan demikian kerana masih banyak kelompongan dan persoalan yang masih boleh diterokai. Misalnya, wujudkah imbuhan dalam bahasa Kedayan? Apakah pola ayat dasar dalam bahasa Kedayan? Persoalan-persoalan ini perlu dijawab melalui penyelidikan agar dapat mengelakkan kepupusan bahasa Kedayan itu sendiri berlaku.

RUJUKAN

- Amde Sidek. 2007. *The Mystic of Borneo*. Kota Kinabalu: Borneo Publishers.
- Asmah Haji Omar. 2008. *Susur Galur Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Awang Muhammad Jambol. 1995. *Fonologi Bahasa Kedayan*. Bandar Seri Begawan: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Dilah Tuah, Remmy Gedat, Muhammad Jazlan Ahmad Khiri & Chong Shin. 2020. Pengekalan dan peralihan bahasa dalam kalangan generasi muda etnik Kedayan di Bekenu Sarawak. *Al-qiyam Internasional Social Science and Humanities Journal* 3(4): 1-16. <https://doi.org/10.53797/anp.jssh.v2i2.15.2021>
- Dilah Tuah, Chong Shin, Remmy Gedat & Mohammad Azlan Mis. 2021. Pilihan bahasa dalam kalangan etnik minoriti Kedayan di Bekenu, Sarawak: satu penelitian awal. *GEMA Online Journal of Language Studies* 18(4): 61-80.
- Dilah Tuah, Chong Shin, Remmy Gedat & Muhammad Jazlan Ahmad Khiri. 2021. The language ecology of the Kedayan in Sarawak: a quantitative survey on language sustainability. *Ecology, Environment and Conservation* 27(10): 33-38.
- Ernie Zahdina Haji Md Seruddin. 2019. Pantang larang suku kedayan di brunei: analisis berdasarkan teori pragmatik dan etnografi pertuturan. *Asian Journal of Environment, History and Heritage* 3(1): 211-232.
- Fink, A. 2019. *Conducting Research Literature Reviews: From the Internet to Paper*. Sage publications. <https://www.bonhotetrust.com/sites/default/files/webform/postulation/conducting-research-literature-reviews-from-the-internet-to-pape-arlene-g-fink-8269aa0.pdf> [9 Julai 2023]
- Lockwood, C., Munn, Z., & Porritt, K. 2015. Qualitative research synthesis: methodological guidance for systematic reviewers utilizing meta-aggregation. *International journal of evidence-based healthcare* 13(3): 179-187. <https://doi.org/10.1097/XEB.0000000000000062>
- Maxwell, A.R. 1984. Kedayan evidence for word medial h in Brunei Malay. *Borneo Research Bulletin* 16(1): 3-12.
- Miranda Musa & Muhammad Sofwan Mahmud. 2022. Strategi pengajaran matematik dalam bahasa Inggeris sebagai bahasa kedua: sebuah kajian literatur sistematik. *Malaysian Journal of Social Science and Humanities (MJSSH)* 11(7): e001900. <https://doi.org/10.47405/mjssh.v7i11.1900>
- Misieng, J. 2012. Discovering phonemes of Bidayuh. *Issues in Language Studies* 1(1). <https://doi.org/10.33736/ils.1681.2012>
- Mohamad Maulana Magiman, Norhuda Salleh, Karmilah Abdullah, Malisah Latip, Dayang

- Shobihah Abang Abai, Fakhzan Buang. 2021. Kajian komunikasi ritual dalam makan tahun masyarakat Kadayan di Sarawak. *ANP Journal of Social Science and Humanities* 2(2): 104-111. <https://doi.org/10.53797/anp.jssh.v2i2.15.2021>
- Nabilah Syazwani Norasman & Remmy Gedat. 2020. Pengenalalan kepada sistem vokal bahasa Kedayan varian Sibuti. *International Journal of the Malay World and Civilisation* 8(1): 29-35.
- Nabilah Syazwani Norasman. 2021. Fonologi bahasa Kedayan di Sibuti, Miri. Tesis Sarjana, Universiti Malaysia Sarawak.
- Nasrun Alias & James T. Collins. 2017. Pendokumentasian dialek Ulu Terengganu sebagai wahana komunikasi: satu tinjauan awal Aspek Morfologi. *Jurnal Melayu*. Isu Khas 2017.
- Normala Othman. 2016. Sejarah dan latar belakang masyarakat Kadayan. *Al-Hikmah* 8(2): 3-18.
- Nurul Azira Sopian & Wan Muna Ruzanna Wan Mohammad. 2022. Pelaksanaan pedekatan pedagogi terbeza dalam kalangan guru bahasa Melayu: kajian literatur sistematik. *Malaysian Journal of Social Science and Humanities (MJSSH)* 7(8): e001684. <https://doi.org/10.47405/mjssh.v7i8.1684>
- Nurul Shuhada Shafie, Shahidi A.H., Rahim Aman & Muhammad Norsyafiq Zaidi. 2023. Dialektologi bandingan varian Hulu Terengganu: Satu analisis tinjauan literatur sistematik. *Geografia-Malaysian Journal of Society and Space* 19(2): 217-233. <https://doi.org/10.17576/geo-2023-1902-15>
- Okoli, C. 2015. A guide to conducting a standalone systematic literature review. *Communications of the Association for Information Systems* 37(43): 879-910.
- Othman Yatim & Md Maulana Magiman. 2013. *Bahasa, Identiti dan Kesenambungan Masyarakat Kadayan di Sarawak: Satu Perubahan*. https://www.researchgate.net/profile/Mohamad-Magiman/publication/281230271_Bahasa_Identiti_dan_kesenambungan_Masyarakat_di_Sarawak_Satu_Perubahan/links/55dc0d8408ae9d6594937346/Bahasa-Identiti-dan-kesinambungan-Masyarakat-di-Sarawak-Satu-Perubahan.pdf [2 Julai 2023]
- Pengiran Sharaffuddin bin Pengiran Metali. 1970. 'Makan Tahun'. *The Annual Feast of the Kedayans*. The Brunei Museum Journal 2 (1):61-66.
- Rahilah Omar, Nasrun Alias & Teo Kok Seong. 2016. Pemilihan bahasa masyarakat Chetti Di Melaka. *Jurnal Melayu*. 15 (2): 210-222.
- Raja Masittah Raja Ariffin. 2014. Etimologi nama dan makna Labuan (Sabah) berdasarkan konsep linguistik perbandingan. *Mahawangsa* 1(2): 207-218.
- Renddan, B., Seruji, Z., Adi Yasran Abd Aziz, Noor Aina Dani, & Goyi, N. 2023. Media of language shift in Bajau Sama Kota Belud: speaking, understanding, reading, and writing. *Issues in Language Studies* 12(1): 55-70. <https://doi.org/10.33736/ils.4990.2023>
- Ros Aiza Md Moktar & Abd Hakim Md. 2017. Dinamika hijrah masyarakat Kedayan. *Jurnal Sultan Alauddin Sulaiman Shah, Edisi Khas*: 44-56.
- Sa'adiyah Ma'alip. 2014. Pemilihan bahasa: proses peralihan bahasa masyarakat Orang Asli Chewong. *Jurnal Melayu*. 12 (1): 32-43.
- Siti Azira Jose & Md Effendi@Ewan Md Matore. 2021. Tinjauan literatur bersistematik: faktor burnout dalam kalangan guru. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)* 6(1): 168 - 186. <https://doi.org/10.47405/mjssh.v6i1.628>
- Siti Faahirah Binti Haji Rozaimie & Deterding, D. 2019. The Pronunciation of Kedayan. *Southeast Asia: A Multidisciplinary Journal* 19: 78-85.
- Soderberg, C.D. 2014. Kedayan. *Journal of the International Phonetic Association* 44(2): 201-205.

Biodata Penulis:

Angelin Lee Chai Siah merupakan pelajar sarjana dalam program Sarjana Falsafah Kajian Bahasa Melayu di Pusat Penyelidikan Bitara Melayu (BAYU), Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan (FSSK), Universiti Kebangsaan Malaysia. Beliau bekerja di *Sanctus International School*.

Nasrun bin Alias merupakan pensyarah di Pusat Penyelidikan Bitara Melayu (BAYU), Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan (FSSK), Universiti Kebangsaan Malaysia. Bidang kepakaran beliau adalah morfologi, sintaksis dan dialek Melayu.